

tan sonra 1957'de yol açma ve Defterdarlık binasının yapılması gerekeşiyle yıktırılmıştır (ayrıca bk. FATMA SULTAN CAMİİ).

BİBLİYOGRAFYA:

Zâkir Şükrü, *Mecmûa-i Tekâyâ* (Tayşî), s. 29; İrfan Gündüz, *Gümüşhânevî Ahmed Ziyâüddîn*, İstanbul 1984, s. 52-57; Semavi Eyice, "İstanbul'un Kaybolan Eski Eserlerinden: Fatma Sultan Camii ve Gümüşhaneli Derghâhı", Prof. Dr. Sabri F. Ülgener'e Armağan, İstanbul 1987, s. 475-511; a.mlf., "Fatma Sultan Camii", *DBİst.A*, III, 273-274; T. Zarccone, "Remarques sur le rôle socio-politique et la filiation historique des şeyh Nakşebendî dans la Turquie contemporaine", *Naqshbandis* (ed. M. Gaboriau v.dğr.), İstanbul-Paris 1990, s. 407-420; Butrus Abu-Manneh, "Shaykh Ahmed Ziyâ'üddîn el-Gümüşhânevî and the Ziyâ'i-Khâlidî Suborder", *Shî'a Islam, Sects and Sufism* (ed. F. De Jong), Utrecht 1992, s. 105-117; M. Baha Tanman, "Gümüşhânevî Tekkesi", *DBİst.A*, III, 448-449.

M. BAHÂ TANMAN

GÜMÜŞLÜ KÜMBET

(bk. OSMAN GAZİ TÜRBEŞİ).

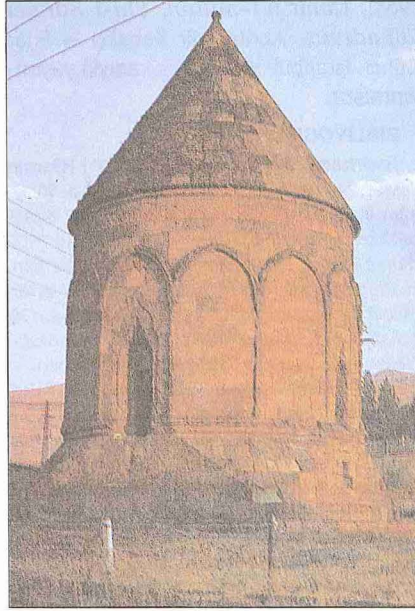
GÜMÜŞLÜ KÜMBET

Erzurum'da Karskapı dışındaki
meydanda tahminen
XIV. yüzyıla ait kümbet.

Evliya Çelebi'ye göre adını kubbesinin gümüşle kaplı olmasından, diğer bir rivayete göre ise konik külâhında büyük bir gümüş parçası asılı olduğu için almıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında bu gümüşlerin Ruslar tarafından götürüldüğü rivayet edilir.

Yapının kitâbesi tamamen ortadan kalktığından mimarı ve bânisi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Evliya Çelebi, o dönemde mevcut olan lahdin üzerinde "Sultan Mahmud" ibaresini okuduğu için yanlış olarak Gazneli Mahmud'un burada yattığını söylemiştir. Arşiv belgelerinden hareketle burada zâviye şeyhi Köse Gıyâseddin Dede'nin gömülü olduğu ileri sürülmüştür.

Tamamıyla kesme taştan inşa edilen yapı itinalı bir işçilik gösterir. Köşeleri üçgen yüzeyler şeklinde pahlanmış kare bir kaide üzerine oturan onikigen gövdesi, duvarlara yapıştırılmış ikiz sütunçeler ve yuvarlak kemerlerle bölümlere ayrılarak hareketlendirilmiştir. Konik külâhın hemen altında, Erzurum'daki mezar anıtlarında sıkça kullanılan, kırmızı renkli taşlardan zencirek motifli işlen-

Gümüşlü Kümbet - Erzurum

miştir. Mukarnaslı sivri kemer içine alınmış iki adet pencere ile aydınlanan kümbetin alt katındaki cenazelik bölümü ise üç havalandırma menfezi ve yukarıdaki sanduka kısmına açılan bir delikle aydınlanmaktadır.

Bütün bu özellikleriyle Üç Kümbetler, Karanlık Kümbet ve Râbia Hatun Kümbeti gibi Erzurum'daki diğer mezar anıtlarıyla büyük benzerlikler gösteren Gümüşlü Kümbet XIV. yüzyılın başlarına tarihlendirilebilir.

Çok sağlam bir yapıya sahip olduğu için bir zamanlar su deposu olarak da kullanılan yapı son yıllarda onarılarak eski görünümüne kavuşturulmuştur.

BİBLİYOGRAFYA:

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, II, 219; Abdürrahim Şerif Beygu, *Erzurum: Tarihi, Anıtları, Kitabeleri*, İstanbul 1936, s. 142; Konyalı, *Erzurum Tarihi*, s. 415; Oktay Aslanapa, *Anadolu'da İlk Türk Mimarisi, Başlangıcı ve Gelişmesi*, Ankara 1991, s. 108; Mehmet Özel, "Erzurum'da Selçuklu Devri Eserleri", *Kültür ve Sanat*, sy. 5, İstanbul 1977, s. 173.

DOĞAN YAVAŞ

GÜMÜŞTEĞİN GAZİ

(ö. 497/1104)

Haçlılar'a karşı verdiği mücadelelerle
tanınan Dânişmendli hükümdarı
(bk. DÂNİŞMENDLİLER).

GÜNAH

İlâhî emir ve yasaklara aykırı
fiil ve davranışları
ifade eden bir terim.

Farsça bir kelime olan ve sözlükte "suç" anlamına gelen *günâh*, dinî bir kavram olduğu için kutsal ve tabiat üstü varlık alanlarıyla bağlantılıdır. Kutsallığına inanılan tabiat üstü varlık veya varlıklar din müessesesinin temel unsurları arasında bulunduğundan bütün dinlerde günâh kavramı mevcuttur. Kutsalın söz konusu olduğu her yerde kutsalla ilgili emir ve yasaklar manzumesinin bulunması da tabiidir. Günâh, bu emirlerin yerine getirilmemesi veya yasakların çiğnenmesiyle ortaya çıkan ve dinî, ahlâkî ve vicdanî açıdan sorumluluk gerektiren bir olgudur. Beşerî kanun ve kuralların çiğnenmesi suç olarak adlandırılırken dinî alandaki hata ve aşırılıklar günâh olarak nitelendirilmektedir. Dinle bağlantılı olan günâh kavramının muhtevası, hem dinlerdeki ulûhiyyet kavramına hem de insanların bu ulûhiyyetle münasebetlerine göre dinden dine değişebilmektedir (*Edn.*, XII, 661).

Büyüye dayanan ilkel kavimlerde günâh "büyü usul ve erkânına saygı göstermemek" veya "cemaatin düzenine karşı kusur işlemek" ya da "tabunun çiğnenmesi" şeklinde anlaşıyor, böylece sihir ve onun etrafında gelişen kült günâhın objesini oluşturuyordu. Bu tür topluluklarda günâhın toplumun diğer fertlerini etkilediği kabul edildiğinden derhal dinî bir merasimle giderilmesi gerekiyordu.

Dinin kaynağını ve otoritesini tabiat üstü ruhî güçlerde bulan zihniyyette günâh, üstün dünyanın güçlerine karşı işlenmiş hata anlamına gelmektedir. Kültürel kaynaklarını efsanevî olgular ve kahramanların oluşturduğu bu toplumlarda zamanın periyodik olarak tekrarı telakkisine bağlı olarak günâhtan arınma törenleri yapılmaktadır. Politeist dinlerde ise günâh, birçok tanrıya karşı işlenmiş bir saygısızlık ve dinî törenin ihlâlinden ibarettir. Bu tür inançlarda günâhın silinmesi için dinî bir kefarete talep edilir (Kılıç, s. 75-77).

Eski Ön Asya'da günâh kavramı, Sumer ve Asur-Bâbil kültürlerinde oldukça ciddi bir şekilde işlenmiştir. Hem Sumerler'de hem de Bâbil ve Asurlular'da günâhın tanrılara karşı yapılan hatalardan oluştuğuna inanılmakta, türü ne olursa olsun şeytanî ve kötü güçlerin in-

sana musallat oluşuyla ilgili kabul edilmektedir. Bu kültürlerde sosyal suçlar bile ilâhî güçlere isyan duygusuyla pekiştirilmiştir. Sumerce'de günah için kullanılan iki kelime vardır. Bunlardan *ag-gig* daha çok "bir kutsal çiğnemek", *sebida* ise daha geniş anlamda "ilâhî olan bir şeyi ihlâl etmek" anlamına gelmektedir. Sumerler'de *ag-gig* veya *sebidanin* ceza müeyyidesi daha çok dinî kefareti törenleriyle ilişkilidir. Aslî günah fikrinin bulunmadığı Sumerler'de insanın potansiyel günahkârlığına ve bu potansiyel günahın nesilden nesile geçtiğine inanılır (ER, XIII, 327). Bâbil-Asur kanunlarında bütün suçlar dinî günah sayılmakla birlikte sırf dinî suçlar, dünyevî cezalandırmanın yanında dinî bir kefareti de gerektirmektedir. Dinî suçlar tanrılara hakaret, onlarla ilgili olan şeyleri yapmamak ve tapınmaya dair hatalardan oluşmaktadır. Hırsızlık, zina gibi doğrudan ilâhlarla ilişkisi olmayan suçlar da tanrıların emirlerine uyulmaması sebebiyle bu kapsama dahildir. Günahın ve cezasının nesilden nesile geçtiği inancı dolayısıyla Asur-Bâbil kültüründe günahın toplumsal yönü oldukça önemlidir. Bu sebeptendir ki günah işleyen kişi arınıncaya ve bedelini ödeyinceye kadar toplumdan tecrit edilir (ERE, II, 531-532; a.e., V, 637-640).

Bütün Sâmî dillerde dünyevî suçlar *arnu* (arnu) adını alırken günah için fiil olarak *hata*, isim olarak da *hittu* (*hitutu*) kelimeleri kullanılmaktadır. "Yasakları çiğnemek" anlamındaki *ikkibu* veya *anzilli* kelimelerinin kullanıldığı da görülür. Sumerler'de olduğu gibi Asur-Bâbilliler'de de günahın temel sebebinin şeytanî güçler olduğu kabul edilmektedir. Herhangi bir günahın cezası sadece dünyevî müeyyide ile sınırlandırılmamakta, kişinin aynı zamanda birtakım kefareti yöntemleriyle şeytanî güçlerden de arındırılması gerekmektedir.

Anadolu'da yaşamış olan Hititler'de günah dinî yapıya baş kaldırı olarak kabul edilmiştir. Büyüculük, tanrıların sunusunu çalmak vb. doğrudan dinle ilgili olan günahlar ölüm cezasını gerektirdiği gibi yine bu çerçevede ele alınan zina da ölümlle cezalandırılırdı. Günahın nesilden nesile intikal edeceği inancı Hititler'de de yaygındı, dolayısıyla günahın toplumsal yönü oldukça ağır basmaktaydı (Dinçol, XII [1990], s. 90-91).

İran geleneğinde günah kavramı Tanrı fikri, ahlâk ve insanların iyiyi veya kötü

tüyü seçme yeteneğine sahip oluşları inancı ile alakalıdır. Buna göre Tanrı insanlara iyiyi veya kötüyü seçmeleri için hür bir irade vermiştir. Kötüyü seçmek, gerçekte Tanrı'nın emrettiği şeyi reddetmek anlamına gelir. Böylece günah, iradî bir şekilde Tanrı'nın emrine uymamakla bağlantılıdır. Darius ve ondan sonra gelenlere ait yazılarda günahın Tanrı yolundan uzaklaşma ile aynı şey olarak düşünüldüğü görülmektedir. Darius, "Ey insan! Ahuramazda'nın emirlerini hor görme; doğru yoldan ayrılmak; günah işleme" demektedir (ERE, XI, 562). İran dininde günah hem kefareti hem de hukukî müeyyideyi gerektirmektedir. İran dini öbür dünyadaki yargılanmaya da önem verir ve bazı günahların cezasını öteki dünyaya bırakır. Kefareti yerine getirilmeyen günah katlanarak devam eder. Bütün günahlar kefaretle temizlenebilir. Kefarete asılan, yüksek rahip ile günah işleyenin yapacakları dinî törenlerdir. Günahkârların öbür dünyadaki cezası daha çok cehennem ateşiyle verilmektedir (a.g.e., XI, 847).

Grekler'de günah, insan üstü güçlere karşı yapılan bir eylem olarak düşünülmüştür. Suç ve günah arasında bir ayırım yapılarak suç yerleşik düzene, günahsa dinî alana ait bir kavram olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte ilâhlara yönelik yükümlülükleri yapmama halinde oluşan günah, insanın dünya hayatında da birtakım sıkıntılar çekmesine sebep olmaktadır (a.g.e., XI, 545-546). Yunan ve Roma'da dinin sosyal karakteri günahın dinî ve ahlâkî bir tecavüz olduğunu göstermekte ve cehalet günahın sebebi olarak kabul edilmektedir (DCR, s. 578). Grekler'de günah cezasız kalmamakta, günahkârın bizzat kendisinden veya yakınlarından hesabı sorulmaktaydı (ERE, IV, 273).

Konfüçyüs öncesi Çin'de günah, göğün iradesiyle düzenlenen kozmik ilâhî nizam karşı bir saldırı veya suç olarak telakki ediliyordu. Ahlâkî ve mânevî hatalar da göğün hükmüne tâbi idi. Konfüçyüsçü ahlâk sistemine göre insanın tabiatı doğuştan iyi olarak şekillenmekle birlikte günah işlemeye, kozmik düzenden sapmaya da mütemayıldır. Bundan dolayı insan için eğitim, rehberlik, özellikle de tövbe gereklidir. Konfüçyanizm'de büyük günahlar hırsızlık, eşkıyalık, adam öldürme, ahlâksızlık, yalancılık, kin tutma ve irade zayıflığı şeklinde gösterilir. En büyük günah ise aileye itaat-sizliktir. Konfüçyüsçü gelenekte günah

hın dinî bir yanı olmadığından cezalar arasında dinî veya dünyevî diye bir ayırım yapılması söz konusu değildir. Bu sebeple cezalar sivil yetkililerce verilir. Günahın nesilden nesile intikal edeceği inancı Konfüçyanizm'de yoktur (a.g.e., IV, 271-272). Budizm Çin'e "hayat sonrası" kavramını, bu hayatta işlenen günahların cezasının gelecekte çekileceği doktrinini, şimdiki cezaların ise geçmişteki günahların karşılığı olduğu düşüncesini getirmiştir. Günahların affedilmesi iyi şeylerin yapılmasıyla mümkündür ki bunlar da ibadetlere iştirak, tövbe, yararlı işler, zühd ve sevgidir. Taoizm'in günah anlayışı da Konfüçyanizm'dekine benzerdir. Ancak Taoizm'de günahın cezası öbür dünyada verilmektedir (a.g.e., XI, 537).

Hint geleneğinde kurtuluşun ve bağımsızlığın bilgiyle mümkün olduğu, "samsara döngüsü"nde insanın karşılaştığı ıstırapın kökenini ise gûnahtan ziyade cehaletin teşkil ettiği inancı yaygındır. Bununla birlikte dinî törenler ve ahlâkî konularla ilgili günah kavramları, karma teorisinin işleyişinde ve günahı bertaraf etmek için uygulanan kurban tekniklerinde büyük rol oynamaktadır. Hukuk kitaplarında, çeşitli suçlardan doğan kirlenmeleri telâfi etmek için ayrıntılı bir dinî kefareti sistemi düzenlenmiş, maddî ve dünyevî cezalar da pishmanlığı dile getirici ve telâfi edici karakterde kabul edilmiştir. Halk arasındaki yaygın din anlayışında geçmişteki kötü fiillerin neticelerini bertaraf etmek için hac, kutsal yerlerde yıkanmak, kutsal metinleri dinlemek, tanrıların kutsal isimlerini zikretmek gibi bazı uygulamalar faydalı kabul edilmiştir. Hinduizm'de günahları tasfiye edip temizleyen usullere verilen önem ve ruhî kirlenmeyle ilgili karmaşık ihtimaller, kast sisteminin şekillenmesi ve korunmasında önemli rol oynamıştır (Smart, DCR, s. 579). Hinduizm'e göre insanların içinde doğduğu kast işlenen amellerin sonucudur. Ahlâkî bir kâinat nizamı olan "karma kanunu"na göre bu hayatta işlenen ameller canlının kaderine tesir eder. Bütün canlılar kendi durumlarını kendi amelleriyle kazanırlar. Kişi, daha önceki hayatında işlediği günahların karşılığını bu hayatında ödediği gibi şimdi işlediği günahlar da bir sonraki hayatında daha düşük bir kastta dünyaya gelmesine, hatta hayvan veya bitki olarak yeniden doğmasına sebep olur. Bundan dolayı her Hintli, iyi amellerle gelecekteki hayatını ga-

ranti altına almaya gayret eder ve günah yüzünden hayvan veya bitki olarak dünyaya gelmekten çekinir. Hinduizm, günahı kast sistemi içerisinde kaynaştırarak aşırı derecede toplumsallaştırmıştır. Bu dinde günahın nesilden nesile geçeceği inancı yoktur (ERE, IV, 283-284).

Japon inançlarında günahla ilgili iki kavram vardır: Tsumi ve aku. Tsumi "günah, felâket, gayri ahlâkî davranış, talihsizlik, dinî hatalar" anlamlarına gelir. Bunlar kirlenmeye sebep olur ve dinî temizlenme ile giderilmesi gerekir. Günah semâvî günahlar (ama-tsu-tsumi) ve yeryüzü günahları (kuni-tsu-tsumi) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Birincisi ziraata zarar veren kötü davranışları, ikincisi hayasız davranışlar, ağır yaralama, evcil hayvanları öldürme, büyü yapma vb. kötülükleri ifade etmektedir. Aslı günah inancının bulunmadığı Şintoizm'de ahlâkî günahkârlık kötü ruhların tesiriyle olmaktadır. Günahkâr iyilik ve mutluluk dünyasının üyesi olamaz; ancak çeşitli ikaz ve cezalarla geri dönmeye teşvik edilir (DCR, s. 580).

Budizm'de günah kavramı karma inancıyla ilgilidir. Karma, bu dünyada ve gelecek hayattaki sosyal farklılıklar, iyi veya kötü kaderin önceki hayatta yapılan iyi veya kötü işler sonucu oluştuğunu ifade etmektedir. Karma, kişinin içinde bulunduğu kast dilimine göre değişmeyen görevi, bir çeşit mecburi kader anlayışı iken Buda iradî davranışın rolünü ortaya koyarak herkesin kendi karması içinde iyi veya kötü iş yapmakta hür olduğunu, ancak yapılanların sonucunun ya bu hayatta ya yeni doğumda yahut daha sonraki doğumda görüleceğini ifade etmiştir. Budizm'de, işlenen günahın telâfisi ancak sonucuna katlanmakla mümkündür. Fakat esas olan günahların telâfisi değil günah işlememeye çalışmaktır. Budizm'de günahların hayırlı işlerle affedilebileceği inancı oldukça geç dönemlerde ortaya çıkmıştır (ERE, XI, 533-534). Sonraki dönem Budizm'inde, günahkârların öldükten sonra ve yenden doğmadan önce gidecekleri sekiz (bazı rivayetlerde yedi) cehennem inancı vardır (a.g.e., XI, 830).

Yahudilik'te günah, Tanrı-insan ilişkisinde Tanrı'yı seçmeyi, O'nu tercih etmeyi reddediş, dolayısıyla da bu ilişkinin bozulması ve parçalanmasıdır. İbrâ-nice Kitâb-ı Mukaddes'te günahı ifade eden yaklaşık yirmi kelime vardır. Başlıcaları *heṭ*, *peša* ve *'avondur*. Ahd-i

Atık'te 459 yerde geçen *heṭ* kökünden *haṭa* fiili "doğru yolun terkedilmesi, yitirilmesi" demektir. Dünyevî anlamda "kişinin yolunu (veya amacını) kaybetmesi" olarak da de kullanılır (Eyub, 5/24; Meseller, 8/36). 139 yerde geçen *peš* kökünden *peša* kelimesi hem "ihlâl etmek" hem de "isyan etmek" mânasını taşır. 229 yerde geçen *'avon* ise sadece fiilde değil düşüncede de kendini gösteren "sırt çevirme" ve "kötülük" anlamındadır. Kitâb-ı Mukaddes'in Yunanca tercümesinde hata kelimesinin çeşitli karşılıkları arasında en yaygın olanı *amartia*'dır. Latince tercümede ise günah karşılığı *peccatum*, *culpa*, *iniquitas*, *offensio*, *delictum*, *scelus* kelimeleri kullanılmıştır. *Heṭ*, *haṭa*'ah, *haṭa*'t, *peša*, *'avon* vb. kelimeler, insan davranışları söz konusu olduğunda "günah" anlamı kazanırlar. Kelimenin bu şekilde kullanılışı günah kavramının esasta bir şeyi ihlâl etmekle özdeş olduğunu gösterir. Diğer bir ifadeyle günah "bir ahd-i ihlâl etmek"-tir. Rabbânîler ise günah karşılığı *ave-rah*'ı kullanırlar ki bu kelime "ihmal etmek", dolayısıyla "ihlâl etmek, Tanrı'nın isteğine karşı gelmek" mânasına gelen *avar* kökünden türemiştir.

Günah, Tanrı tarafından ikame edilen düzeni ihlâl (Tekvîn, 3/1-24), Yahova'ya karşı baş kaldırdır (Sayılar, 14/9; Tesniye, 28/15-44; I. Samuel, 12/14). Beşerî planda günah ailevî ve içtimai bağın parçalanmasına, Tanrı'ya karşı işlenen günah ise Tanrı'dan ayrılmaya sebep olur. Ahd-i Atık'te insan tabiatının kötülüğü hususunda köklü bir kanaat sergilenir. Kötülüğe karşı doğuştan gelen devamlı meyil insanın topraktan yaratılmış olmasına bağlanır (Tekvîn, 6/5; 8/21; Yeremya, 16/12; 17/9; 18/12). Günah, kişinin iradesinde ve arzusunda köklü bir bozulmayı ifade etmektedir. Günahın kaynağı olarak da kötü duygular ve kalp gösterilir (Tekvîn, 6/5; 8/21). İnsan nefsi ve şeytan daima günaha sürükleyicidir (Tekvîn, 8/21). Peygamberler günahı ayrılmaz bir vasfı olarak "kötü kalbin içinde kök salmış" görürler (Yeremya, 4/4; 5/23; Hezekiel, 11/19). Ahd-i Atık'te günah doktrini şu şekilde ifade edilir: "Ve vâki olacak ki bütün bu sözleri sen kavme bildirince onlar da sana: Neden bize karşı Rab bu büyük kötülüğü söyledi? Ve fesadımız nedir? Ve Allahımız Rabbe karşı işlediğimiz suç nedir? deyince onlara diyeceksin: Madem ki atalarınız beni bıraktılar, Rab diyor: Ve baş-

ka ilâhların ardınca yürüdüler ve onlara kulluk ettiler ve onlara tapındılar ve beni bırakıp şeriatımı tutmadılar ve siz atalarınızdan ziyade kötülük ettiniz. İşte siz de beni dinlememek için her biriniz kendi kötü yüreğinizin inatçılığı ardınca yürüyorsunuz" (Yeremya, 16/10-12).

Bâbil esareti sonrasında Yahudiliğin Tanrı kavramındaki değişiklik günah anlayışına da yansır. Böylece günah kavramı daha soyut ve ahlâkî bir hale gelir. İçtimai münasebetlerde ve insanlara karşı davranışlardaki eksiklikler günah kavramına dahil edilir. İşıya, dinî esaslara uygun olmayan şeyi günah olarak niteler; fakat terim yalnızca fizikî uygunsuzluklar için değil mânevî uygunsuzluklar için de kullanılır. İşıya, günahın Tanrı'ya isyan olduğu fikrine de önem verir (İşıya, 1/2-4). Günahın ve cezanın kolektif olduğu inancı (Çıkış, 20/5; II. Samuel, 4/11) terkedilir; Hezekiel, çocukların anne ve babalarının günahlarını çekeceği doktrinini de reddeder (Hezekiel, 18).

Bâbil esareti dönemi ve sonrasında günahın ahlâkî boyutu üzerinde durulursa da dinî ibadet kurallarına karşı işlenen günahlara özel bir önem verilir (Hezekiel, 40-48; Haggay, 1/2; Zekarya, 6/12; 14/16-21; Yoel, 1/9; Malaki, 1/8; 3/8-10). Süleyman'ın Meselleri'nde günahın sebepleri sıralanır (30/9; 26/13; 27/20; 1/10). Yine bu dönem dinî literatüründe günah ve ıstırap arasındaki ilişki yoğun olarak gündeme gelir (Hezekiel, 18; Mezmurlar, 1; 32/4; 119/67; ERE, XI, 557-559). Günah, ruhu Tanrı'dan ayırıp koparır (İşıya, 59/2). Günah sebebiyle ahlâken zayıflayan kişi günahın kölesi olur (Süleyman'ın Meselleri, 5/22). Tanrı günahın peşini bırakmaz (Çıkış, 32/34) ve günaha karşı Tanrı'nın adaleti çeşitli yollarla kendisini gösterir (Yeremya, 5/25).

Rabbânîler, soyut anlamda günahтан çok belirgin günahlar üzerinde dururlar. Onlara göre iki tip günah belirgindir: Emirleri uygulamada yetersiz kalmak ve yasakları ihlâl etmek (Yoma, 85/86^a). Eğer belli bir zamanda yapılması gereken emirler yapılmamış ve zaman da geçmişse bu hata onarılamaz; özel günde Şema duasının okunmaması gibi. Yasakları çiğnemekle ortaya çıkan günahlar ise Tanrı'ya ve komşuya karşı işlenen suçlar olmak üzere iki tiptir. Bunların ilki kefâret günü (Yom Kipur) vasıtasıyla giderilebilir. Komşuya karşı

işlenen hata telâfi edilmişse bağışlanabilir (Yoma, 8/9).

Ahd-i Atîk'te günah (ḥṭ') ve ölüm (mvt) kelimeleri birlikte kullanılarak bir de "ölümcül günah"tan söz edilir. "Ve artık İsrâiloğulları suç yüklenmesinler ve ölmesinler diye..." (Sayılar, 18/22); "...fakat kendi suçunda öldü" (Sayılar, 27/3); "Ve bir adam ölüme müstahak bir suç işlemiş olup öldürülürse..." (Tesniye, 21/22; 22/26); "Herkes kendi suçu için öldürülecektir" (Tesniye, 24/16; II. Krallar, 14/6; Hezekiel, 18/4, 20; Amos, 9/10) ifadeleri bunu göstermektedir. Ahd-i Atîk'e göre, başka ilâhlara tapmak (Çıkış, 32/30-35), Allah'a lânet ve Rabbin ismine küfretnmek (Levililer, 24/15-17), zina etmek (Levililer, 20/10) ve diğer bazı günahlar ölümcüldür.

Diğer taraftan günahlar ağır ve hafif şeklinde de tasnife tâbi tutulmuştur. Rabbânîler gözünde en önemli üç günah adam öldürme, putperestlik ve zina'dır. Bunları işlemektense insanın canını kaybetmesi yeğ tutulmuştur (Sanhedrin, 74). Ayrıca büyüculuk ve Rabbin ismine küfretnmek ağır günahlardır (Levililer, 20/2; 24/11-16; Çıkış, 22/19). Tanrı Yahova'ya karşı işlenen günahların dışında beşerî planda ebeveynlere karşı gelmek, adam öldürmek, livata, fakir, dul ve yetimlere müsamaha göstermemek de günahdır (Tekvîn, 18/20; Çıkış, 22/21; Levililer, 19/13). Hafif günahlar Rabbin literatürde, sık sık işlenilmesinden korkulduğu için genellikle sanki ağır cezaî müeyyideleri varmış gibi sunulmuştur. Bundan dolayı kutsal topraklar dışında ikamet etmek isteyen kişinin günahı puta tapma ile eş görülmüş, komşusunu utandırmak ve küçük düşürmek de insan öldürmek gibi addedilmiştir (EJd., XIV, 1592). Rabbânîler, kişiyi suça yöneltmenin bir insan öldürmekten daha ağır bir günah olduğu konusunda ittifak halindedirler.

Hristiyanlık'taki günah itirafı âyini Yahudilik'te bulunmaz; sadece dua ve yarıklarla günden tövbe söz konusudur. Tövbe ve istiğfar ferdi olduğu gibi umumi de olabilir (I. Krallar, 8/46-53; Mezmûr, 79). Tanrı otoriterdir, fakat günahı affeder (Eyub, 7/21; Mezmûr, 25/11; 32/1). Günahın affedilmesi için bazı şartlar yerine getirilmelidir. Bunun için de öncelikle günahın itirafı (Levililer, 26/40; Nehemya, 9/2; Eyub, 31/33, 34) ve samimi pişmanlık (Yoel, 2/13) gerekir.

Öte yandan sadaka, yardım, oruç, kurban gibi bazı fiiller de günahı affettirir.

Yahudilik'te ister dünyevî ister dinî olsun herhangi bir suçun cezası, ilâhî ve dünyevî adli hukuka başvurulmak suretiyle verilmektedir. Ahd-i Atîk'te ilâhî cezalandırma ile adli cezalandırma arasında bir ayırım söz konusu değildir (EJd., VI, 122). Fakat Rabbânî geleneğin müesseseseleşmesine paralel olarak iki suç arasında bir ayırım yapılmıştır. Bununla birlikte Talmud hukuku, ilâhî cezalandırmayı gerektiren bazı suçları eğer tövbe edilirse dünyevî ceza kapsamına almıştır. Talmud hukukunun ilâhî cezalandırmayı dünyevileştirme eğilimine girmesinin temel sebebi, yahudi hukuk mekanizmasının Roma hâkimiyeti dolayısıyla gücünü kaybetmesi ve belirli ceza şekillerinin kısıtlanmasıdır. Suç ne olursa olsun, özellikle idam cezasından kaçınılmıştır (ERE, IV, 288; Jacobs, s. 66). Buna rağmen cezası ölüm olan suç ve günahlar Mişna'da belirtilmiştir (Sanhedrin, VII-XI). Taşla öldürme (recm) on sekiz suçun cezasıdır ki bunlar arasında evlilik dışı cinsî münasebet, homoseksüellik, hayvanlarla cinsî münasebet, putperestlik gibi suçlar vardır. Mişna bazı küçük günahlar için kırbaç cezasını göstermektedir.

Günah kavramı yahudi düşüncesinde toplumsal bir niteliğe sahiptir. Ahd-i Atîk'teki bazı ifadelerle bakılırsa insanın başlangıçta işlediği suç bütün insanlık tarihine sirayet etmiştir. Tanrı'nın emrini dinlememe cennetten sürülme anlamına gelmiştir ki yahudi düşünce tarihinde mevcut bütün sürgünler bu suçun cezası olarak düşünülmüştür. Bundan dolayı Yahudilik'te günah ferdi kendisiyle sınırlı değildir. Bunun tabii neticesi olarak cezalandırma da toplumsaldır. Günahın fertten onun akrabalarına geçeceği ve dolayısıyla cezalandırmanın da toplumu bağlayacağı inancı konusunda Ahd-i Atîk eski Ön Asya hukukunu takip eder. Bununla birlikte Talmud hukuku suç ve cezanın nesilden nesile intikal edeceği inancını kısıtlamıştır.

Hristiyanlık'ta da günah ilâhî arzu ve iradeye muhalefet olarak kabul edilmektedir. Ahd-i Cedîd'de günah, insanın arzusunun Tanrı'nın arzusuna muhalefeti olarak takdim edilir. Bütün günahlarda ortak özellikler Tanrı'dan uzaklaşmak, onunla beraber yaşamayı reddetmek (Luka, 15/11-32) ve Tanrı'nın sözüne itaat etmemektir (Matta, 7/21). Günah Tan-

nı'ya itaatsizlik ve baş kaldırı, ezeli kanuna uymayan arzu, fiil veya söz, akla, gerçeğe ve sağ duyuya karşı bir hatadır (Catéchisme de l'église catholique, s. 87, 389).

Günahın teolojik hususiyetleri üzerinde duran Pavlus özel günahlardan çok günahın evrenselliğini işler. Pavlus günah kavramıyla, bütün beşeriyet üzerinde hâkim olan ve şahılaşmış evrensel bir gücü anlar. Bu evrensel güce tâbi olmak insanı hürriyetinden mahrum etmekte, kendine köle yapmaktadır. St. Augustin, kötülüğün başı başına bir cevher olduğunu reddederek onu "iyiliğin olmaması" diye tanımlar ve günahı Tanrı'nın kutsiyet ve hikmetine bir saldırı olarak değerlendirir. Ona göre günah bütün beşerî varlığa bulaşmıştır; bundan dolayı sadece bir gün yaşamış çocuk bile günahkârdır. St. Augustin'in bu kanaati, aslı günah inancına sıkı sıkıya bağlı oluşundan ve bunu doktrin haline getirmesinden kaynaklanmaktadır. Günahın kaynağı, insandaki arzularla bunların baskısı sonucu istek ve iradenin bozulması, kötü niyet ve insanın yaratılıştan getirdiği yetersizliktir. Bunlara dış etkenlerin tesiri de eklenince günah tahakkuk etmektedir. Diğer taraftan insanlık başlangıçtan beri aslı günahla mahlûldür (bk. ASLİ GÜNAH).

Hristiyan teolojisinde günah birçok kısma ayrılmakta ve günahlar arasında bir derecelendirme yapılmaktadır. Ahd-i Cedîd'de Pavlus günahla ilgili iki liste vermektedir: "Bütün haksızlık, kötülük, tamah, şerirlik ile dolmuş olarak; haset, katil, niza, hile, huysuzluk ile dolu; kötülük söyleyenler, zemmamlar, Allah'ın menfurları, küstah, kibirli, övünücü, kötü şeyler mucidi, ana babaya itaatsiz, anlayışsız, sözünde durmaz, tabii sevgiden mahrum, merhametsizdirler. Bu gibi şeyleri işleyenler ölüme müstahaktır diye Allah'ın hükmünü bildikleri halde yalnız bunları yapmakla kalmazlar, fakat yapanları da hoş görürler" (Romalılar'a Mektup, 1/28-32). "Ve bedenini işleri bellidir; onlar zina, pislik, şehvet, putperestlik, sihirbazlık, düşmanlıklar, münâzaa, kıskançlık, gazaplar, çekişmeler, ayrılıklar, firkalar, hasetler, sarhoşluklar, sefahatler ve bunlara benzer şeylerdir... Bu gibi şeyleri yapanlar Allah'ın melekûtunu miras almayacaklardır" (Galatyalılar'a Mektup, 5/19-21).

Öte yandan günahları konu ve muhtevalarına, çeşitlikleri güzel davranışla-

ra ve ters düştükleri emirlere göre, ayrıca Tanrı'ya, kişinin kendine ve yakınlarına karşı işlenmeleri veya bedeni ve ruhi olmaları yönünden, hatta düşünce, söz ve davranış açısından tasnif etmek mümkündür. Günah temelde aslı günah (peccatum originale) ve fiilî günah (peccatum actuale) olmak üzere ikiye ayrılır. Birincisinden insanlığı kurtarmak üzere Tanrı günahsız olan kendi oğlunu göndermiş, o da bu günaha kefaretilik olmak üzere çarmıhta can vererek kendini feda etmiştir. İnsanlar ise vaftiz olmak suretiyle bu günahı kurtulabilmektedirler. Fiilî günahı kişi doğuştan getirmeyip kendi irade ve arzusuyla tahakkuk ettirdiğinden ondan sorumludur. Fiilî günah tabii ve ilâhî kanunların çiğnenmesidir. Bu günah Tanrı'ya karşı kasten işlenmekle kulu ebedî olan hayattan mahrum edip ebedî cezaya sürükler.

Günah, işlenen suçun ağırlığı ve işleyeninin sorumluluğu nisbetinde derecelenir. Fiilî günahlar, ölüme götüren bağışlanmaz (peccatum mortale) ve ölüme götürmeyen bağışlanabilir (peccatum veniale) günahlar olmak üzere ikiye ayrılır (I. Yuhanna, 5/16-17). Kilise geleneği de bu tasnifi benimsemiştir. Ölüme götüren günah, Tanrı'nın kanununu çiğneme sebebiyle insan kalbindeki Tanrı sevgisini yıkmakta, kişiyi Tanrı'dan uzaklaştırmaktadır. Bir günahın bağışlanmaz sayılması için ciddi ve ağır olması ve bile işlenmesi gerekir. Ciddi ve ağır olması on emrin çiğnenmesi demektir (Markos, 10/19). Bunlar tamamen bilerek ve isteyerek işlenen günahlar olup tövbe ve Tanrı'dan af dileyip bağışlatılmazsa Mesih'in krallığından atılmayı ve ebedî olarak cehennemde kalmayı gerektirir. Bağışlanabilir günah işleyenler ilâhî mağfireti kısmen kaybeder, âhirette de arınma yeri olan a'raf'ta azap çekerler. Bağışlanmaz günahın affının Tanrı'nın bağışlanmasına bağlı olmasına karşılık bağışlanabilir günah ibadet ve iyi işlerle silinir.

Bütün günahların ve kötülüklerin kaynağı yedi temel günahdır (peccata capitale). Hristiyanlığın S. Jean Cassien ve S. Gregoire le Grand'dan itibaren benimsediği bu yedi günah şunlardır: Gurur, haset, cimrilik, sefahat, oburluk, öfke ve tembellik (*Catéchisme de l'église catholique*, s. 392).

Günah ferdî bir davranıştır; ancak insan günaha doğrudan ve iradî olarak

katıldığında, başkasını günaha sevkettiğinde, teşvik ve tasvip edip övdüğünde, günah işleyeni uyarak engel olmadığında, kötülük işleyenleri koruduğunda başkalarının günahlarından da sorumlu olmaktadır.

Hristiyanlık'ta da günahların affı söz konusudur. Ahd-i Cedid'de günahın Tanrı (Matta, 6/14, 15; Markos, 11/25; Luka, 11/4), oğul Tanrı İsa (Matta, 9/2-6; Markos, 2/5-10; Luka, 5/20-49) ve havârilere (Luka, 24/27; Yuhanna, 20/23) tarafından affedilebileceği belirtilmektedir.

Hristiyan inancına göre Hz. İsa'nın havârilere verdiği günahları bağışlama yetkisi, İsa'nın yeryüzündeki vekili olan kilise tarafından papazlar vasıtasıyla kullanılmaktadır. Bu sebeple günahların affı Katolik ve Ortodoksluk'ta müşterek bir dinî esastır (sacrament). Günah itirafı ve günahların affıyla ilgili problemler kilise hukukunda ayrıntılarıyla tesbit edilmiştir (*Code de droit canonique*, s. 171-177).

BİBLİYOGRAFYA :

H. Lesêtre, "Péché", *DB*, V/1, s. 7-12; S. Lyonnet, "Péché", *Vocabulaire de théologie biblique*, Paris 1962, s. 774-787; S. L. De Vries, "Sin, sinners", *IDB*, IV, 361-376; S. G. F. Brandon, "Sin", *DCR*, s. 578-579; N. Smart, "Sin (Hindu concept)", *a.e.*, s. 579; D. H. Smith, "Sin (Japanese)", *a.e.*, s. 580; E. Beaucamp, "Péché (dans l'Ancien testament)", *DBS*, VII, 407-470; Ed. des Places, "Péché (dans la Grèce antique)", *a.e.*, VII, 471-480; S. Lyonnet, "Péché (dans le Judaïsme)", *a.e.*, VII, 480-485; a.mlf., "Péché (dans le Nouveau testament)", *a.e.*, VII, 486-567; L. Ligier, *Péché d'Adam et péché du monde*, Paris 1960, s. 29-69; Sadık Kılıç, *Kur'an'da Günah Kavramı*, Konya 1984, s. 75-113; *Code de droit canonique*, Paris 1984, s. 171-177; *Catéchisme de l'église catholique*, Paris 1992, s. 87, 389-393; L. Jacobs, "Capital Punishment", *The Jewish Religion*, Oxford 1995, s. 66-68; a.mlf., "Sin and Repentance", *a.e.*, s. 468-470; Osman Cilacı, "İlahî Dinler Açısından Günah Kavramı", *Diyanet Dergisi*, XXIV/4, Ankara 1988, s. 41-50; Ali M. Dinçol, "Hitit Yasalarının Ana Çizgileri ve Eski Önasya Hukuku ile Etkileşimi", *Anadolu Araştırmaları*, XII, İstanbul 1990, s. 90-91; H. H. Cohn, "Divine Punishment", *EJd*, VI, 120-122; E. Lipinski — L. Jacobs, "Sin", *a.e.*, XIV, 1587-1593; J. B. Bauer, "Sin", *Bauer Encyclopedia of Biblical Theology*, London 1978, III, 849-862; A. La Coque, "Sin and Guilt", *ER*, XIII, 325-331; V. G. Walse, "Crimes and Punishments (Chinese)", *ERE*, IV, 269-272; A. C. Pearson, "Crimes and Punishments (Greek)", *a.e.*, IV, 273-280; J. Jolly, "Crimes and Punishments (Hindu)", *a.e.*, IV, 283-285; H. Loewe, "Crimes and Punishments (Jewish)", *a.e.*, IV, 288-290; S. H. Langdon, "Expiation and Atonement", *a.e.*, V, 637-640; a.mlf., "Sin (Babylonian)", *a.e.*, XI, 531-533; T. W. — C. A. F. Rhys Davids, "Sin (Buddhist)", *a.e.*, XI, 533-534; J. D. Ball, "Sin

(Chinese)", *a.e.*, XI, 535-537; H. R. Mackintosh, "Sin (Christian)", *a.e.*, XI, 538-544; A. W. Mair, "Sin (Greek)", *a.e.*, XI, 545-556; W. H. Bennett, "Sin (Hebrew and Jewish)", *a.e.*, XI, 556-560; L. C. Casartelli, "Sin (Iranian)", *a.e.*, XI, 562-566; a.mlf., "State of the Dead (Iranian)", *a.e.*, XI, 847-849; M. Revon, "Sin (Japanese)", *a.e.*, XI, 566-567; E. J. Thomas, "State of the Dead (Buddhist)", *a.e.*, XI, 829-833; J. M. P., "Péché", *EUn*, XII, 661-664; "Péché", *Catholicisme: hier, aujourd'hui, demain*, Paris 1985, IX, 1007-1036.

ÖMER FARUK HARMAN

□ **KELÂM.** Kaynaklar, Cähiliye dönemi Arapları'nın günah anlayışına sahip olduklarını, ancak âhiret hayatına inanmadıklarından günah işleyenlerin karşılaştıkları cezaların fakir düşmek, hastalanmak gibi sadece dünyada gerçekleşecek türden olduğuna inandıklarını kaydeder. Onların günah saydıkları davranışlar arasında tanrılara saygısızlık, Bahire, Sâibe, Vasile ve Hâm adını verdikleri hayvanlardan faydalanmak, belli bir süre geçmeden kesilen kurban etinden yemek, yakın akraba ile evlenmek, adam öldürmek, hırsızlık ve evli kadının zina etmesi gibi hususlar bulunmaktadır (Ezrakî, I, 120-121, 123; Cevâd Ali, V, 528-529, 555, 560, 605; VI, 180-183, 203-211).

Kur'an-ı Kerim'de ve hadis metinlerinde günah kavramını ifade eden birçok kelime vardır. Bunlar arasında genel anlamıyla günah yerine kullanılanlar **ism**, **zenb**, **vizr**, **cünâh** ve **hûb** kelimeleridir. İsm, "işleyene ceza gerektiren, insanı hayır ve sevaptan alıkoyan fiil veya bundan doğan sorumluluk" anlamına gelir (Ebû'l-Bekâ, s. 40). Kur'an'da otuz beş yerde geçen ism kelimesi, genel anlamından başka küfür ve inkârı, düşmanlığı, yalan, içki, kumar, faiz gibi günahları nitelemek için de kullanılmıştır. İsm ayrıca dört yerde "mübîn" (apaçık), bir yerde "kebir", bir yerde "azîm", bir yerde de "zâhir" ve "bâtın" sıfatları ile birlikte zikredilmiştir (bk. M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "işm" md.). Zenb, sözlükte "arka, geri, kuyruk" anlamlarına gelen zenebden türemiş olup "sonu kötü olan fiil" demektir (Râgıb el-İşfahânî, *el-Müfredât*, "znb" md.). İsm kelimesinin eş anlamlısı kabul edilen zenb "mükellefin gayri meşrû işi" olarak tarif edilmiş (Tehânevî, I, 507) ve otuz yedi yerde geçtiği Kur'an-ı Kerim'de küfür, şirk, katil, zina gibi günahlar için kullanılmıştır (M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "znb" md.). On âyette geçen "ağırlık" mânasındaki vizr kelimesi (çoğulu evzâr), bu âyetlerin